

Любимова Ю. С.,
*асpirант кафедри східної філології
 Київського національного лінгвістичного університету*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧASNІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ (ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. У статті подано огляд методологічних принципів дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові, проаналізовано особливості вивчення категорії модальності в китайській мові в функціональному аспекті.

Ключові слова: функціоналізм, функціонально-семантичне поле, модальність, китайська мова.

Постановка проблеми. Лінгвістичний функціоналізм – один із найперспективніших сучасних напрямків дослідження мовної системи. Структурний і функціональний напрямки лінгвістичних студій ґрунтуються на принципі системності, і саме цим визначається необхідність виявлення специфічних форм і аспектів системності в рамках кожного з напрямків: при вивченні об'єкта з погляду його структури і з погляду його функцій [1, с. 5]. Таким чином акцентується призначення мовної одиниці, що й відрізняє цей підхід з-поміж усіх інших. Китайська мова з її проблематикою граматичної системи та виділення частин мови здається нам ідеальним об'єктом для функціоналістичних досліджень, які уможливило розуміння устрою китайської мови, як ізолюючої мови з аглютинативною морфологією.

Функціоналістичні студії сучасності. Сьогодні все більше і більше лінгвістів, а також фахівців суміжних галузей науки звертають увагу на функціональний підхід, та використовують його у своїх дослідженнях для розв'язання поставлених завдань, хоча сам функціоналізм має більш давню історію. До числа попередників сучасного функціоналізму можна зарахувати таких учених, як О.О. Потебня, І.О. Бодуен де Куртене, О.М. Пешковський, С.Д. Кацнельсон у Росії; Е. Сепір в Америці; О. Есперсен, В. Матезіус та інші, К. Бюлер, Е. Бенвеніст, А. Мартін в Європі. Його основні принципи, серед яких був принцип розуміння мови як цілеспрямованої системи засобів вираження, були проголошені у «Тезах Празького лінгвістичного гуртка».

На думку І.О. Бодуена де Куртене, мова – явище психічне і соціальне, впорядкований і систематизований збірник людських уявлень [2, с. 70]. Розглядаючи питання соціальної зумовленості мови, С.Д. Поліванов неодноразово вказував, що в минулому мовознавці приділяли недостатньо уваги соціальним причинам мовних змін [3, с. 52]. Відомими є й діалектологічні дослідження Л.В. Щерби, які сприяли формуванню ідей про функціональну природу мови [4], а також функціональні дослідження категорії модальності В.В. Виноградова. Граматична концепція О.О. Потебні була переважно функціональною і включала розгорнутий аналіз висловлюваних у мові мовних значень [5, 35–80].

Західноєвропейська школа зробила вагомий внесок у розвиток функціоналізму, розглядаючи під впливом ідей біхевіоризму комунікативну ситуацію, як один із численних проявів внутрішнього стимулу природи людини [6, с. 32]. Увагу дослідників було перенесено з мови на людину як суб'єкт комунікації і суспільства. Американський функціоналізм, у свою чергу, під впливом ідей Н. Хомського, характеризується когнітивною спрямованістю.

Петербурзька лінгвістична школа, у свою чергу, зробила вагомий внесок у розвиток ідеї функціоналізму. Сьогодні праці О.В. Бондарка, який вивчає і описує функції одиниць мовного устрою, і закономірності взаємодії і функціонування цих одиниць, доволі актуальні. На окрему увагу заслуговує теорія О.В. Бондарка про функціонально-семантичні поля у межах мовної системи, функціонування моделей полів у тексті і мовленні. У сучасній лінгвістичній традиції функціональний підхід передбачає розгляд у единій системі засобів, які належать до різних мовних рівнів, але об'єднані на основі спільноти їхніх семантичних функцій, а також функціонування мовних одиниць, яке здійснюється у взаємодії з елементами внутрішньомовного і позамовного середовища [1, с. 6].

Мета представленої статті полягає у визначенні основних методологічних принципів функціоналізму для дослідження сучасної китайської мови.

Предмет пропонованої статті становлять методологічні принципи функціоналізму на прикладі категорії модальності в китайській мові.

На жаль, протягом тривалого часу китайське мовознавство було відокремленим від загальних наукових дискусій через ізольованість самої держави, а сучасні традиції, у свою чергу, також не досить активно впроваджувалися у китайське мовознавство, адже основним принципом і, зокрема, основною помилкою був пошук та аналіз усіх тих категорій, які наявні у «звичайних», як їх називає видатний синолог В.А. Курдюмов, мовах [7, с. 18]. Вітчизняні й іноземні синологи намагалися застосувати «індоєвропейський» підхід до дослідження китайської мови, що виявилося недостатньо результативним через певну невизначеність досліджуваних категорій у мові.

Як зазначалося вище, за типологічною класифікацією китайська мова належить до ізолюючих мов, для яких характерна відсутність вираження у реченні у формах слів їхнього відношення до інших слів і брак маркування синтаксичної функції слова [8, с. 9]. За теорією В.М. Солнцева і Н.В. Солнцевої про поділ усіх мов на два макротипи: ізолюючі і неізолюючі, китайська мова не лише ізолююча, вона також містить у собі аглютинативну морфологію, яка може існувати й розвиватися у рамках ізолюючого

устрою. Це пояснюється тим лінгвістичним фактом, що ізоляція – це синтаксичний спосіб граматичного зв'язку слів, що викоремлює її з-поміж морфологічних понять флексії і аглютинації, які вказують на устрій слова [9, с. 15]. У китайській мові відомі випадки фузії (флективності), як наприклад, наявність формоутворюючого суфікаса множинності [ʃ]men , або словоутворюючого афікса [ʃ]er .

Але такі реалізації аглютинативної морфології аж ніяк не допомагають проаналізувати синтаксичні відношення, і виступають так званою «синтаксичною морфологією». Жодна з форм слів у китайській мові не використовується для вираження синтаксичних відношень, їхнє вираження відбувається за допомогою службових слів, а також за допомогою фіксованого порядку слів у реченні, який вказує на особливу роль кожного слова у реченні й взаємозв'язок між ними [9, с. 12].

Брак чітко виражених граматичних категорій роду, виду, способу, числа, часу в китайській мові ускладнює традиційний аналіз граматичної системи мови й робить його недосконалім. Наприклад, на думку синолога О.О. Драгунова, додаток у китайській мові – це синтаксична категорія, яка допомагає діеслову перетворитися на фінітний присудок. Він вважав, що діеслово має бути оформлене відповідним чином, щоб функціонувати як повноцінний присудок у реченні, однак оформлення не обов'язково має бути морфологічним, воно також може бути і лексико-синтаксичним – наприклад, додаток при переході діесловах [10, с. 127]. Зрештою, наявність у словах морфологічних показників, тобто форми, не впливає в китайській мові на спосіб поєднання слів у реченні [11, с. 16].

Відомий китайський лінгвіст Ван Ляо-І у своїх працях часто звертався до концепції Отто Есперсена і вважав, що лише у граматиці можуть бути реалізовані засоби змінності й сполучуваності, закладені у словах як будівельний матеріал, а отже, лише на лексико-граматичній основі можлива класифікація частин мови [12, с. 10], а сама граматика – це збірка правил, яка дає мові змогу перетворити думку людини на матеріальну звукову оболонку. На нашу думку, вибір функціонального підходу до аналізу граматичної системи китайської мови уможливлює вихід за межі простих, уже давно вивчених граматикою засобів й оперування більш складними структурами, пов'язаними із системою взаємодії різновінливих елементів, а також уможливлює розуміння унікального граматичного устрою та взаємовідносин між структурними елементами на всіх мовних рівнях.

В основу лінгвістичного функціоналізму покладено теорію польових структур. Функціонально-семантичне поле (ФСП) становить угруповання граматичних, лексичних і лексико-семантических мовних одиниць, які взаємодіють на основі спільноти їхніх семантических функцій. В умовному просторі функцій і засобів встановлюється конфігурація центральних та периферейних компонентів поля, а також виділяються зони переходження з іншими полями [1, с. 11]. Принцип поля відіграє важливу роль в аналізі семантических категорій у їхній мовній інтерпретації. Таким чином, граматика, яка базується на принципі поля, дає змогу інтегрувати в єдиній системі ті мовні засоби, які в традиційній граматиці виявляються відокремленими залежно від їхньої належності до тієї чи іншої формальної підсистеми [13, с. 18]. З поняттям поля

співвідносять поняття категорійної ситуації (КС), яке безпосередньо пов'язане зі структурою поля. Як зазначає О.В. Бондарко, під категорійною ситуацією розуміємо типову змістову структуру, яка базується на певній функціонально-семантическій категорії і функціонально-семантичному полі [1, с. 12].

Коли йдееться про ФСП, про його компоненти і зв'язки між ними, то мається на увазі поле в абстрактному парадигматичному мовному просторі, а КС, у свою чергу, реалізує ці елементи в мовленні, вказуючи на закономірності і типи їхнього функціонування. За теорією О.В. Бондарка [13, с. 18], виділяють моноцентрічні і поліцентрічні ФСП. Моноцентрічний тип структури найбільш чітко представлений полями, в яких у центрі перебуває певна граматична категорія, що концентрує в цілісній системі найбільш спеціалізовані й регулярні вираження цього кола функцій. Як наприклад, модальність, аспектуальність, темпоральність тощо. Поліцентрічний тип структури, у свою чергу, не має чітко визначеного, вираженого центру. Поліцентрічними полями можна вважати локтивність, кількісність, таксис тощо. Усі ФСП поділяються на такі групи: 1) ФСП з предикативним ядром, 2) ФСП з суб'єктно-об'єктним ядром, 3) ФСП з якісно-кількісним ядром, 4) ФСП з предикативно-обставинним ядром. Наприклад, модальність належить до ФСП з предикативним ядром. Взагалі, категорія модальності – одна з найбільш цікавих для вивчення, вона досі залишається предметом багатьох наукових дискусій.

Модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, які з погляду мовця характеризують відношення змісту висловлення до дійсності [14, с. 59]. В.В. Виноградов у своїй праці «Про категорію модальності й модальні слова в російській мові» пише, що для досконалого вивчення синтаксису необхідно вивчати такі категорії, аналіз яких сприяє розумінню структури речення: однією з таких категорій він називає модальність [15, с. 55]. Кожне речення, на його думку, містить у собі модальне значення – вказівку на відношення до дійсності. Категорія модальності належить до основних, центральних мовних категорій, які знаходять своє відображення в різних мовах. І.І. Мещанінов виділяє її як поняттєву категорію, яка передає в самій мові поняття, які існують в соціальному середовищі [15, с. 57].

Модальність, як одна з основних мовних категорій, постає як комплексна група об'єктів. Кожна з модальних субкатегорій може бути представлена як функціонально-семантическе поле, і тоді власне категорія модальності виступає як комплекс ФСП, у межах яких аналізуються певні типові категорійні ситуації. Поле модальності характеризується ускладненою семантическою структурою і становить макрополе [16, с. 66].

На думку В.І. Горелова, модальні діеслови – це лексико-семантическі засоби вираження модальності в китайській мові, за допомогою яких виражаються значення можливості, необхідності і бажання [17, с. 51].

Ван Ляо-І присвячує один із розділів своєї наукової праці «Основи китайської граматики» категорії модальності і її формальним вираженням у мові. Ван Ляо-І пише, що будь-яка фраза містить емоційно-оцінне забарвлення, яке виражається в китайській мові за допомогою модальних діесловів, як-то: 能nénг, 会hùi, 可以kéyí, 要yào, 想xiǎng, 应该yīnggāi, 该gāi, 需要xūyào і т. п.,

модальних часток 了 le, 呢 ne, 吗 ma, 吧 ba та ін., за допомогою яких у висловленні виражається відтінок визначеності, пояснення, підкреслення, питання, риторичного питання, умови, припущення, імператива, наполягання, примусової згоди, обурення, впевненості, а також модальними прислівниками 難道 nándào, 到底 dàodǐ, 简直 jiānzhí, 敢 gǎn та ін., за допомогою яких у мові виражається здивування, незгода, іронія, заперечення, посилення, рішучість, риторичне питання [12, с. 91–103].

Модальність як ФСП з предикативним ядром становить особливу категорію через певну особливість китайської мови: в реченні може не бути підмета, але наявність присудка засвічує повноцінність і змістовність речення – думка, яку ми хочемо висловити, концентрується у присудку, і без нього речення позбавляється сенсу.

Зрештою, кожна мова володіє спеціалізованими засобами для вираження будь-якої категорії [18, с. 7]. Таким чином, функціональна граматика в розробленому школою О.В. Бондарка варіанті базується на єдиній функціональній основі, що розглядається як парадигматична система (моделювання структури ФСП, польове структурування) і в проекції на висловлення (аналіз КС в їхньому варіативному розміфтті). Це категоріальна граматика, що водночас має вихід до ситуацій, висловлюваних у мові [1, с. 15].

Висновок. Беручи до уваги типологічну характеристику китайської мови, особливий стан її граматичної системи, розвиток китайського мовознавства, ми можемо зробити висновки, що розглянута в статті модель функціональної граматики актуальна для вивчення сучасної китайської мови. Проаналізовані в пропонованому дослідженні методологічні принципи й теоретичні поняття лінгвістичного функціоналізму знайшли своє відображення в наукових працях китайських і зарубіжних лінгвістів. Як стверджував Чжоу Цзумо, а також Люй Цзіпін, Лі Чжичен, Вень Лянь, Ху Фу, Цао Бохань та інші китайські мовознавці, дослідження на основі єдності форми і значення – ось та мета, яка може стати ключем до вирішення проблем граматики сучасної китайської мови [19, с. 12].

Граматична система сучасної китайської мови відрізняється широтою і розмаїттям представлених у ній фактів і явищ, а китайський синтаксис, як найважливіший розділ граматики, особливо наочно демонструє багатство своїх засобів і прийомів, тому **перспективи подальших пошуків** у розглянутому теоретичному напрямку полягають в аналізі модальних полів, лексико-граматичних засобів вираження категорії модальності, в характеристиці та типології категорійних ситуацій у полі модальності, а також в аналізі міжкатегорійних зв'язків функціонально-семантичного поля модальності.

Література:

- Бондарко А.В. Введение. Основания функциональной грамматики. Исходные понятия / А.В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Л.: Наука, 1987. – С. 5–39.
- Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – 391 с.
- Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию / Е.Д. Поливанов. – М.: Наука, 1968. – 376 с.
- Сусов И.П. История языкознания [Электронный ресурс] / И.П. Сусов / М.: Восток-Запад. – 2006. – гл. 9.1. – Режим доступа к ресурсу: http://homepages.tversu.ru/~ips/Hist_09.htm#9.1.
- Потебня А.А. Иззаписок по русской грамматике / А.А. Потебня. – М., 1958. Т. I–II. 536 с.
- Левицкий А.Э. Функциональный подход в современной лингвистике / А.Э. Левицкий. // Studia linguistica. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – № 4. – С. 31–38.
- Курдюмов В.А. Курс китайского языка, теоретическая грамматика / В.А. Курдюмов. – М.: Цитадель-трейд, Лада, 2005. – 576 с.
- Солнцев В.М. Введение в теорию изолирующих языков / В.М. Солнцев. – М.: Восточная литература, 1995. – 352 с.
- Солнцев В.М. Теоретическая грамматика современного китайского языка (проблемы морфологии). Курс лекций / В.М. Солнцев, Н.В. Солнцева. – М.: Военный институт, 1978. – 152 с.
- Драгунов А.А. Исследования по грамматике китайского языка / А.А. Драгунов. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 230 с.
- Солнцев В.М. Типологические свойства изолирующих языков (на материале китайского и вьетнамского языков) / В.М. Солнцев // Языки Юго-Восточной Азии. Проблемы морфологии, фонетики и фонологии. – М., 1970. – С. 11–19.
- Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
- Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / [Бондарко А.В., Ахапкина Я.Э., Воейкова М.Д. и др.]. – СПб: Наука, 2005. – 478 с.
- Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. / [Бондарко А.В., Беляева Е.И., Бирюлин Л.А. и др.]. – Л.: Наука, 1990. – 263 с.
- Виноградов В.В. О категориях модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике: избранные труды. – М., 1975. – С. 53–87.
- Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М.: Наука, 1974. – 256 с.
- Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка / В.И. Горелов. – М.: Просвещение, 1989. – 318 с.
- Гак В.Г. Функционально-семантическое поле предикатов локализации / В.Г. Гак, А.В. Бондарко, М.Д. Воейкова и др. // Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. – СПб.: Наука, 1996. – С. 6–26.
- Шутова Е.И. Синтаксис современного китайского языка / Е.С. Шутова. – М.: Наука, 1991. – 391 с.

Любимова Ю. С. Методологические принципы исследования категории модальности в современном китайском языке (функциональный аспект)

Аннотация. В статье представлен обзор методологических принципов исследования категории модальности в современном китайском языке, проанализированы особенности изучения категории модальности в китайском языке в функциональном аспекте.

Ключевые слова: функционализм, функционально-семантическое поле, модальность, китайский язык.

Lyubymova Yu. Methodological principles of research on the category of modality in modern Chinese (functional aspect)

Summary. The article touches upon issue of methodological principles of research on category of modality in modern Chinese language. The article focuses upon peculiarities of functional approach to analysis of modality in Chinese.

Key words: functionalism, functional-semantic field, modality, chinese.